

ПРОТОКОЛ № 2

від 3 березня 2023 р. засідання наукового семінару кафедри міжнародного і європейського права

ПРИСУТНІ:

Сироїд Т.Л. - доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародного і європейського права Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна;

Гавриленко О.А. - доктор юридичних наук, професор, професор кафедри міжнародного і європейського права Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна;

Шамраєва В.М. - доктор політичних наук, доцент, професор кафедри міжнародного і європейського права Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна;

Войціховський А.В. - кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного і європейського права Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна;

Реньов Є.В. - кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного і європейського права Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна;

Тітов Є.Б. - кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного і європейського права Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна;

Фоміна Л.О. - кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного і європейського права Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна;

Фомін П.В. - кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри міжнародного і європейського права Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна;

Передерій О.С. - кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного і європейського права Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна;

Шкаріна А.Л. - викладач кафедри міжнародного і європейського права Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна;

Воєводін І.С. - викладач кафедри міжнародного і європейського права Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна;

Варнавська К.А. - викладач кафедри міжнародного і європейського права Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна.

ПОРЯДОК ДЕННИЙ:

1. Обговорення наукової статті завідувача кафедри міжнародного і європейського права Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна Сироїд Тетяни Леонідівни та доцента кафедри Фоміної Ліни

Олександрівни «Освіта з прав людини для представників юридичних професій: міжнародно-правовий аспект».

2. Обговорення наукової статті професора кафедри міжнародного і європейського права Гавриленка Олександра Анатолійовича та доцента кафедри міжнародного і європейського права Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна Реньова Євгена Владиславовича «Становлення та розвиток передумов міжнародно-правового захисту вразливих груп населення: історико-юридичний дискурс».

3. Обговорення наукової доповіді викладача кафедри міжнародного і європейського права Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна Воеводіна Ігоря Сергійовича «Визнання права людини на здорове навколишнє середовище на міжнародному універсальному рівні: сучасний стан та перспективи».

СЛУХАЛИ:

1. Доповідь завідувача кафедри міжнародного і європейського права Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна Сироїд Тетяни Леонідівни, яка обґрунтувала актуальність та практичну значущість представленої на обговорення статті та виклала її основний зміст. У статті проаналізовано положення міжнародно-правових актів універсального і регіонального рівнів (Загальна декларація прав людини 1948 р., Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 р., Основні принципи щодо ролі юристів 1990 р., Рекомендація Rec(2004)4 Комітету міністрів державам-членам про Європейську конвенцію про права людини в університетській освіті та професійну підготовку тощо) щодо освіти в галузі прав людини для представників юридичних професій. Зазначено, що представники юридичних професій, які перебувають у центрі захисту прав людини повинні мати змогу здобути високоякісну освіту у сфері прав людини з метою ефективного здійснення своєї правозахисної функції і недопущення порушень прав людини. Охарактеризовано програми щодо навчання у сфері прав людини (Всесвітня програма освіти в галузі прав ООН, Програми Ради Європи з освіти в галузі прав людини для юристів). Вказано, що Всесвітня програма освіти в галузі прав ООН складається з низки етапів, направлених на конкретні питання: перший етап (2005-2009 рр.) спрямований на включення прав людини в освітню програму початкової і середньої шкіл; другий етап (2010-2014 рр.) присвячений освіті в галузі прав людини в системі вищої освіти і програмах професійної підготовки вчителів, викладачів, державних службовців, працівників правоохоронних органів і військового персоналу; третій етап (2015-2019 рр.) направлений на співробітників засобів масової інформації, а четвертий етап (2020-2024 рр.) в якості цільової групи визначив молодь. Зазначено, що Програма Ради Європи з освіти в галузі прав людини для юристів (HELP) полягає у зміцненні потенціалу суддів, адвокатів та прокурорів та ін. щодо застосування

європейських стандартів у галузі прав людини за допомогою онлайн-курсів, які охоплюють низку тем у цій сфері. Зроблено відповідні висновки.

В обговоренні узяли участь:

Шамраєва В.М. - доктор політичних наук, доцент, професор кафедри міжнародного і європейського права Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна;

Гавриленко О.А. - доктор юридичних наук, професор, професор кафедри міжнародного і європейського права Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна;

Тітов Є.Б. - кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного і європейського права Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна;

Фоміна Л.О. - кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного і європейського права Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна;

Передерій О.С. - кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного і європейського права Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна;

2. Доповідь професора кафедри міжнародного і європейського права Гавриленка Олександра Анатолійовича, який обґрунтував актуальність та практичну значущість представленої на обговорення статті та виклав її основний зміст. У доповіді було висвітленню процес становлення й розвитку передумов для створення сучасного комплексу норм міжнародного права, спрямованих на захист вразливих груп населення – різних за чисельністю частин суспільства з підвищеним порівняно з іншими групами або рештою суспільства ризиком зазнати вплив дискримінаційного характеру, стати жертвами насильства (особливо під час збройних конфліктів), природних, техногенних катастроф або економічних потрясінь. Зазвичай термін «вразливі групи» використовується щодо літніх людей, дітей, окремих категорій жінок, біженців, людей з інвалідністю, трудящих-мігрантів, корінних народів та національних меншин, релігійних меншин. Хронологічні межі дослідження охоплюють період від стародавніх часів до 1919 р. Нині, незважаючи на позірну правову захищеність, зазначені групи населення у повсякденному житті все ж продовжують зіштовхуватися із проявами дискримінації та соціальної стигматизації, незважаючи на те, що міжнародне право наголошує на принципі поваги до прав людини та декларує рівність людей у належних їм правах (політичних, економічних, екологічних та ін.), незалежно від певних конкретних факторів, у тому числі характеру або ступеня їх уразливості. Особливої гостроти ця проблема набула з початком російсько-української війни. Така виключна актуалізація зумовлюється тим, що в умовах війни несприятливі зовнішні та внутрішні чинники (насамперед, гуманітарного, економічного, екологічного характеру), які впливають на

ризика потрапляння різноманітних найбільш незахищених категорій людей у складні життєві обставини порівняно з мирним часом надзвичайно посилюється.

У доповіді наголошено, що відносно доби докласичного міжнародного права немає жодних підстав говорити про якийсь системний захист вразливих категорій населення. В той час бачимо лише окремі вияви милосердного ставлення до жінок, дітей, інвалідів, осіб поважного віку. Жодних спеціальних міжнародно-правових актів у цій царині не було. Зауважено, що дійсне становлення основ міжнародно-правового захисту вразливих груп населення відбулося лише в добу класичного міжнародного права, особливо в другій половині XIX – на початку XX ст. Важливе місце у захисті вразливих категорій населення наприкінці XIX ст. посідали угоди, якими спеціально закладалися міжнародно-правові основи захисту жінок, насамперед боротьби з торгівлею жінками. В цей період було укладено цілу низку міжнародних договорів, спрямованих на захист найбідніших верств населення. Серед них – договори про взаємну підтримку злидених моряків, хворих, покинутих дітей тощо. Тоді ж було зроблено й важливі кроки на шляху забезпечення захисту прав релігійних меншин. Важливою віхою на шляху до створення міжнародно-правового підґрунтя захисту вразливих верств населення під час війни стало прийняття 22 серпня 1864 р. Женевської конвенції про поліпшення долі поранених і хворих воїнів під час сухопутної війни, Брюссельської декларації про закони і звичаї війни 1874 р., Гаазької конвенції про закони і звичаї суходільної війни 1907 р., які, хоча й не мали прямою метою захист прав вразливих груп населення, та все ж побіжно були спрямовані на реалізацію цього завдання. Відповідно до означеної проблематики було вироблено відповідні висновки і рекомендації.

В обговоренні узяли участь:

Сироїд Т.Л. - доктор юридичних наук, професор, професор кафедри міжнародного і європейського права Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна;

Войціховський А.В. - кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного і європейського права Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна;

Фоміна Л.О. - кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного і європейського права Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна;

Тітов Є.Б. - кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного і європейського права Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна;

Передерій О.С. - кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного і європейського права Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна.

3. Доповідь викладача кафедри міжнародного і європейського права Воеводіна Ігоря Сергійовича, який обґрунтував актуальність та практичну значущість представленої на обговорення доповіді та виклав її основний зміст. У доповіді було зазначено, що Прийняті у 2018 р. під егідою Організації Об'єднаних Націй Рамкові принципи в галузі прав людини і навколишнього середовища відображають сучасні тенденції у цій царині та підтверджують, що люди є частиною природи, їхні права тісно пов'язані з навколишнім середовищем, а заподіяння шкоди довкіллю перешкоджає їх дотриманню, в той час як їхня реалізація допомагає забезпечити захист навколишнього середовища та сприяє стійкому розвитку. Як зазначає спеціальний доповідач ООН з питань прав людини та навколишнього середовища Д. Бойд, право на здорове навколишнє середовище включено до регіональних угод про права людини та екологічних угод, які мають обов'язкову юридичну силу для більш ніж 120 держав. Це право користується конституційним захистом більш ніж у 100 державах 124 та інкорпороване до екологічного законодавства понад 100 країн. Загалом 155 держав законодавчо закріпили визнання права на здорове та стійке довкілля.

У відповідь на збільшення випадків порушення прав людини в екологічному контексті Рада ООН з прав людини на своїй 48-й сесії (2021 р.) вперше визнала, що чисте, здорове і стале довкілля – це невід'ємне право людини та заснувала мандат Спеціального доповідача з питань заохочення та захисту прав людини у контексті зміни клімату. Виконавчий директор ЮНЕП І. Андерсен назвала цю резолюцію «важливим кроком у розбудові планети як безпечного та справедливого дому для всіх», назвавши резолюцію «щитом для окремих людей і громад від ризиків для їх здоров'я та засобів до існування».

Наголошено, що 28 липня 2022 р. Генеральна Асамблея ООН прийняла резолюцію A/RES/76/300, в якій визнала право на чисте, здорове і стійке навколишнє середовище одним із прав людини. У цій резолюції, заснованій на аналогічному тексті, прийнятому в жовтні 2021 року Радою з прав людини ООН, закріплено, що зазначене право пов'язане з іншими правами та існуючим міжнародним правом та підтверджується теза про те, що для сприяння реалізації права людини на чисте, здорове та стійке довкілля необхідне повне виконання багатосторонніх природоохоронних угод відповідно до принципів міжнародного екологічного права. Вплив зміни клімату, нестійке освоєння та використання природних ресурсів, забруднення повітря, землі та води, небезпечне поводження з хімічними речовинами та відходами, викликана цим втрата біорізноманіття та скорочення обсягу екосистемних послуг (благ) визнаються такими явищами, що перешкоджають користуванню чистим, здоровим стійким навколишнім середовищем, а заподіяння шкоди природному довкіллю має негативні наслідки, як прямі, так і непрямі, для ефективного здійснення всіх прав людини. ГА ООН закликала держави, міжнародні організації, підприємства та інших зацікавлених суб'єктів приймати політику, зміцнювати міжнародне співробітництво,

розширювати діяльність з нарощування потенціалу та продовжувати обмін передовим досвідом з метою активізації зусиль щодо забезпечення чистого, здорового та стійкого довкілля для всіх. Зазначена резолюція посиляється на відповідні міжнародні угоди з прав людини, в тому числі регіонального характеру, зобов'язання держав за багатосторонніми природоохоронними угодами, у тому числі про зміну клімату, резолюції Ради з прав людини ООН щодо навколишнього середовища та прав людини, доповіді спеціального доповідача з питання про зобов'язання в галузі прав людини, пов'язані з користуванням безпечним, чистим, здоровим і стійким навколишнім середовищем. Таким чином, на момент свого прийняття ця знакова резолюція стала певним проміжним підсумком десятиліть мобілізації зусиль та діяльності різних зацікавлених сторін у сфері прав людини та навколишнього середовища. Хоча резолюції ГА ООН не є юридично обов'язковими, резолюція A/RES/76/300 є значущим політичним і символічним посланням, оскільки вона братиме участь у формуванні та зміцненні нових екологічних міжнародних норм і каталізує подальші екологічні та кліматичні дії. Ця резолюція є лише першим кроком: тепер таке визнання має поєднуватися із запровадженням національних, регіональних та міжнародних механізмів. Перш за все, цей документ має закласти основи для більш комплексного та юридично обов'язкового міжнародно-правового акту про право на здорове довкілля та інші екологічні права.

В цьому контексті слід акцентувати увагу на тому, що у 2017 р. міжнародною групою експертів (юристи, судді, професори з понад 40 країн північної та південної півкулі), що координується Комісією з навколишнього середовища юридичного аналітичного центру Club des Juristes, було запропоновано проект Глобального пакту про навколишнє середовище як потенційної рамкової угоди з обов'язковою юридичною силою для загальної стандартизації екологічної політики. Текст проекту пакту складається з преамбули, 20 принципів та 6 заключних статей. Фундаментальним принципом, закріпленим у ст. 1 є право кожної людини жити в екологічно здоровому навколишньому середовищі, благодіючому для її здоров'я, добробуту, гідності, культури та самореалізації. Водночас, кожна фізична чи юридична 125 особа, публічна чи приватна, кожна держава чи міжнародна організація зобов'язана піклуватися про довкілля. З цією метою кожен із зазначених суб'єктів сприяє на своєму рівні збереженню, захисту та відновленню цілісності екосистеми Землі (ст.2) [8]. Серед інших принципів, що знайшли закріплення у тексті проекту слід виділити обов'язок запобігати та відшкодовувати, екологічні збитки, принцип перестороги, принцип інтеграції цілей сталого розвитку в урядову політику, принцип справедливості між поколіннями, право на інформацію про стан навколишнього середовища, принцип участі громадськості у розробці екологічних рішень, право на доступ до екологічного правосуддя тощо. Крім того, попередній проект пакту є новаторським, зокрема щодо визнання ролі громадянського суспільства в захисті навколишнього середовища та

закріплення принципу непогіршення, який забороняє ухвалення норм, які мають ефект зниження загального рівня захисту навколишнього середовища. Крім того, у разі прийняття цей пакт стане першим міжнародним договором щодо навколишнього середовища в цілому. Нарешті, запропонований експертами текст також передбачає механізм контролю за виконанням положень Пакту, а саме комітет з незалежних експертів, який, в тому числі, стане форумом для обміну досвідом між державами та формулювання корисних рекомендацій для всіх на основі передового національного досвіду держав. 10 травня 2018 р. ГА ООН прийняла резолюцію A/RES/72/277 «До укладання Глобального пакту про навколишнє середовище». Документ офіційно дав зелене світло переговорному процесу, створивши умови для розгляду проекту органами ООН. Це, зокрема, включає: 1. Підготовку доповіді Генерального секретаря ООН А. Гутерреша для ГА ООН, яка б визначила можливі прогалини в міжнародному екологічному праві та документах, що стосуються навколишнього середовища, з метою підвищення ефективності виконання їх положень; 2. Створення спеціальної відкритої робочої групи під егідою ГА ООН, для вивчення доповіді Генерального секретаря та обговорення необхідності розробки відповідного міжнародного договору, зокрема визначення його предмету і параметрів.

У грудні 2018 р. Генеральний секретар ООН опублікував свою доповідь під назвою «Прогалини в міжнародному екологічному праві та документах, пов'язаних з навколишнім середовищем: на шляху до глобального пакту про навколишнє середовище» в якій підкреслюється, що міжнародне екологічне право та його ефективність можна посилити за допомогою комплексного та об'єднаного міжнародного документу, який би консолідував усі існуючі принципи в цій галузі.

Крім того, проаналізувавши зазначену доповідь в контексті екологічних прав людини, можна виділити наступні існуючі прогалини в міжнародному екологічному праві: 1. Відсутність визначеного міжнародними угодами граничного значення, нижче якого має опуститися рівень якості довкілля, щоб це призвело до порушення прав людини. Можна стверджувати, що такий мінімальний граничний показник відрізняється залежно від конкретного права людини; 2. У існуючих регіональних та міжнародних документах немає загального або повного визначення сфери застосування та змісту права на здорове довкілля. Регіональні угоди, в яких таке право визнається, як правило, належать до права в галузі прав людини та не враховують специфіку екологічних питань. Деякі такі угоди не дозволяють окремим особам або групам осіб подавати позови щодо захисту особистих чи громадських інтересів; 3. У галузі міжнародного екологічного права відсутня відповідна нормативно-правова база для захисту осіб, які займаються захистом екологічних прав; 4. Відсутність консенсусу щодо характеру, змісту та застосування принципів міжнародного екологічного права (зокрема тих, що стосуються прав людини) або відсутність їх визнання в обов'язкових міжнародно-правових актах; 5. Деякі принципи, такі як право на доступ до

екологічної інформації, участь у процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя, застосовуються лише на регіональному рівні. 126 Інші, такі як право на чисте та здорове довкілля та принципи непогіршення та прогресування, були визнані лише нещодавно і лише в обмеженій кількості міжнародно-правових актів та ще не отримали достатнього розвитку та поширення.

З огляду на вищезазначене, І.С. Воєводін констатував, що станом на початок 2023 року право людини на здорове довкілля не знайшло свого прямого закріплення в універсальних міжнародно-правових актах обов'язкового характеру. Тим не менш, світове співтовариство здійснює значний обсяг роботи в цьому напрямі, оскільки прийняття відповідних резолюцій Ради ООН з прав людини, резолюцій Генеральної Асамблеї ООН та розробка Глобального пакту про навколишнє середовище є свідченням рішучості щодо створення такого юридично-обов'язкового документу у найближчій перспективі.

В обговоренні узяли участь:

Сироїд Т.Л. - доктор юридичних наук, професор, професор кафедри міжнародного і європейського права Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна;

Войціховський А.В. - кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного і європейського права Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна;

Гавриленко О.А. - доктор юридичних наук, професор кафедри міжнародного і європейського права Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна;

Тітов Є.Б. - кандидат юридичних наук, доцент кафедри міжнародного і європейського права Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна;

Передерій О.С. - кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного і європейського права Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна.

**Завідувач кафедри
Секретар**

**Т. Л. Сироїд
К. А. Варнавська**